

Fekete J. József

ELSŐKÖNYVESEK, JELENTŐS VÁLLALKOZÁSOK

A Forum Könyvkiadó 2002-es könyveiről

Mi sem jellemzőbb a vajdasági magyar kiadók gyarapodásával fordított arányban lombosodó irodalmunkra, hogy a Forum Könyvkiadó egykoron méltán híres, jelentős szerzőket pályára állító sorozatában, a Gemma Könyvek sorában négy esztendeig nem jelent meg könyv – mintha bezárultak volna a kapuk az elsőkötetesek előtt. Tavaly újraindult az elsőkönyvesek sorozata – nem biztos, hogy a legmegfelelőbb módon, de mindenesetre az ifjú szerzők bemutatkozását téve lehetővé –, de a kiadó a huszonhat megjelent könyvből hatban összesen tíz elsőkönyvest avatott. Az évi produkció másik jellemzője, hogy jelentős vállalkozások beérlelését dokumentáló, testes kötetek láttak napvilágot, teret adván a vajdasági magyar tudományos gondolkodás szemléltetésének.

*

Jung Károly *Mogorva Héphaisztosz* című verseskönyve nem az 1991-es *Barbaricum* folytatása, hanem valamiféle érzelmi megifjulás, egyben egyfajta gondolati elnehezedés, elsúlyosodás. A korábbi komorság fölött a végzetben való bizonyosság kilátástalansága hatalmasodott el a költeményeken. A költő most más ikonográfiában gondolkodik, poétikai rendszere nyitottabbá vált a szövegközöttség felé, ugyanakkor formai és nyelvi szigorát is megnyitja a köznyelvi, irodalom alatti megszólalás irányában, táltosi hevületét a férfikor keményítette érzelmi felfokozottság, sőt hajszoltság állapotába transzponálja. Versvilága a judeo-keresztény megváltásproblematika köré szerveződik: hangsúlyos témája az emberiség által elkövetett bűnök és az azok fejében kirótt büntetés, illetve személyes bűnhődés, s mint a büntetések legrettenetesebbje, az Istentől való elhagyatottság. A verseiben megjelenő görög és keresztény mitológiai motívumrendszer nem a megváltást sugározza, hanem a felhalmozott bűnök feltárását, a nagy végelszámolást, a kárhozatot és a bűnhődést, kilátástalanságot, pesszimizmust, lefojtottságot. A külsőségekben igyekszik megtartani a versnek az ember szellemi tevékenységében betöltött kiemelt helyét, a vers építkezésében és tartalmában azonban elárulja védtelenségét az általános, mindent összeroncsoló erőzíóval szemben. A vers hagyományos súlyát, értékét hivatott jelezni a sorok, az egymásba áthajlók esetében is követ-

kezetes nagy kezdőbetűvel való indítása, valamint a latin címadás és a latin alcímek használata is a költemény valóságon túli mivoltát nyomatékosítja. Ugyanakkor a verssorokba gátlástalanul furakodnak be a köznyelv szavai, szófordulatai, az emelkedettséget megtörő, visszarántó, profanizáló szövegrészek. A költőnek immár nincs hatalma megakadályozni a verestettől idegen szövegrészek betolakodását, mégis a kötet legfigyelemreméltóbb darabjainak némelyike e költői engedékenységből, sőt az erre rájátszó dekonstrukciós játékból fakad.

Oda az ifjúság, oda a költészet hatalma, ez már a kegyetlen férfikor, amikor minden bizonyosság már csak a fájó oldalát mutatja. Vigasz, ha van, akkor egyedül a szerelem, de nem valami álmodozó, plátói vonzalom, hanem buja testiség, véres „héja-nász”. Különös hozadéka a kötet harmadik, Fehér lilioszáll című ciklusa erotikus verseinek az olykor kamasz-őszinteséggel megnyilatkozó szólama, amit éppen a komor férfikor és a testiségbe kapaszkodó létbizalom, a Thanatosszal szembeszegülő (s titokban vele együtt létező) Erősz hitelesít.

*

Verebes Ernő a *De hol van itt villamos?* című kötetében ezerarcú, minden versében más alakot öltő szerzőként jelenik meg. Egyik költeményének olvas-tán azt vélni, a mondat poétikáját követi, vagyis nem a nagyot mondja a költő, hanem arra ügyel, hogy jólformált legyen a szövege. Másik verse egyenesen a szó poétikájának vállalásáról vall, mintha a költői szubjektum válogatottan szép szavakból, harmonikusan építkezve, (szó)képekbe oldaná lényét. Megint másik verse szürrealista látomásokat és dadaista dadogásokat elegyít, a negyedikből a szövegtördeléssel is hangsúlyozott ütemezés dobol meghatározóan, a következőben a rímek és a ritmus zenei harmóniája az uralkodó. Szinte minden verse formailag különbözik a többitől, ha nem is kimondottan verstani értelemben, a költői megszólalás tekintetében mindenképpen: az aforisztikus megállapítástól a monológon át a dialógusig, majd a többszólamú, párhuzamos szerkesztésű költeményekig változik a megszólaló perszóna hangja, modalitása, tonalitása. Vagyis inkább perszónaké, mert ez a költő valódi arca, a megszólaló személyek folytonos változása, minden vers egy külön perszóna, olykor több is, együtt a végtére is egynemű és önazonos személy, a költő drámájában, az újabb és újabb alkotások felé sarkalló versek kudarcaiban. Verebes Ernő nem valami önképzőkörből szalajtott fickó: tudatos, rafinált, megfontolt és kimért alkotó, erotikája matematizált, hite intellektualizált. Ezzel szemben különös, hogy költészete (versei és prózakölteményei) történetelvű, minden verse egy mikrotörténet. A dolgoknak a narrativitás ellenére Verebes prózaverseiben valójában nincsen történetük, „mert csak valóságuk van”, tematizált intenzitásuk.

*

Varga Sándor *Belémfalazottan* című első verseskötete tulajdonképpen válogatott versek gyűjteménye, amely feltárja, hogy a harminc évvel ezelőtt írt költemények semmit se koptak meg az eltelt idő alatt, sőt, mintha valami titkos látnoki erő teremtette volna őket, időszerűségük a kilencvenes években új hangsúlyt nyert.

A korai versei közül néhányon még érződik a nagyot mondani szándéka: az a rövidzárlat, amely a belső indulat és az annak kifejezésére szolgáló eszköztár elégtelensége között támad. Ilyenkor több a költőben a mondanivaló mint a mesterség, ilyenkor mondjuk, hogy „nincs rá szava”.

Időközben Varga Sándor *tanult* a költészettől, s kötete igazolja, hogy jó tanítókat választott, olyanokat, akiknek műve útmutatóul szolgálhatott saját versvilágának kiépítésében. Kapásból sorolhatom ide József Attila, Weöres Sándor, Juhász Ferenc nevét, talán még Nagy Lászlót is, bár ő inkább csak hangulatilag van jelen Varga Sándor költői köreibben, míg a többiek költészete teljes lenyomatot hagyott a szerző gondolati és formai világában. Ebben a világban a rövid versmondatok az egymástól mérhetetlenül távoli dolgokat közelítik egymáshoz, de nemcsak a feszültségteremtés szándékával, hanem ezáltal fogalmazzák meg a kozmikus rend iránti vágyat, a földi káosz elutasítását és a megmásíthatatlanba való keresztény beletörődést. Három és fél évtizedes munkája során sajátos versvilágot teremtett Varga Sándor, ami csak így, kötetbe gyűjtve járható be igazán. Hatvanhat vers, alig több, mint hatvanhat mondat egy életről, hazátlanságról, kisebbségről, az elmúlásról, a közelmúlt aktuálpolitikájáról, szerelemről, hitről, a nyelv lehetőségeiről.

*

Öt év után második, bővített formában jelent meg Stevan Raičković *Tisza* című művének Fehér Ferenc által fordított, képzőművészeti alkotásokkal illusztrált kétnyelvű kiadása. Számomra még emlékezetes az 1997-es könyv, nem volt az olyan régen, ezért is meglepő, hogy a második kiadásokkal ritkán kirukkoló Kiadó máris újranyomta ezt a könyvet.

*

Az év meglepetése Vasagyi Mária, aki ugyan nem elsőkötetes, de a próza műfajában végül mégis az. Első elbeszéléskötete, a *Silentium album* a vajdasági magyar próza egyik legjobb tollú szerzőjévé avatta. Szövegei nyelvükben és hangulatukban egyaránt karakteresek, összetéveszthetetlenül egyediek, a Bácska- és Zombor-központú tematikájuk mellett természetes közvetlenséggel mutatják fel a szerzőnek a sokkal szélesebb körre kiterjedő művelődéstörténeti, természettudományos, folklorisztikai, néprajzi, zenei, nyelvi műveltségét, jól kamatoztatható tájékozottságát és bravúros nyelvi tehetségét. Elbeszélései nem szórakoztató alkotások, nem lehet könnyed bágyadsággal elmerülni történeteinek sodrásában, a bájosan archaikus szóhasználata és szürrealisztikus távolságra kalandozó meseszövése nem csupán a vendégszövegek, vagy vendégszöveggként feltüntetett subtextusok által való megszakítások nyomán válik figyelemkövetelő szöveggé, hanem a történetek realitástartalma, referenciális síkjának vonzata is elutasítja a könnyed műélvezetet.

Félix ükapa, Fülöp dédapa, Jusztin nagyapa, Énekes dédanya családtörténete kezdetben követhetőnek tűnik, majd a családfa lombosodásával egyre szerteágazóbbá válik, rávetül a bácskai népesség jelentős csoportjára. Ugyanakkor a család hirtelen jött szerencséjét, majd két egyhasi testvér életre szóló rivalizálását a beszélő a huszadik század első felének történelmi tablójává szélesíti, amelyen, igaz, csak a háttérben és jelzésszerűen zajlanak a sorsfordító események, a háborúk, a határmódosítások, a változó államformációkhoz tar-

tozó pénznemek cseréje, a zsidóüldözés, ami természetesen mind kihat a család-történet szereplőinek életére is. Ennek a folyamatosan kibontakozó család-történetnek személyesen érintett szereplője a múltat megszegyenüléseivel és ritka felmagasztosulásaival együtt megidéző elbeszélő, aki tulajdonképpen maga köré építi a történeteket. Erőteljes művészi adottság és tehetség, szenvedélyes alkotási ösztön szükséges ahhoz a tömörített kibontáshoz, amivel Vasagyi Mária él elbeszéléseiben; minél inkább rövidre zárja a szálakat, amennyire csak sejteti az eseményeket, annál inkább gazdagodik a kép, az összefüggések megvilágosodnak, a történetfonalak összeszálazódnak.

A kötetet záró szöveg visszacsatol a nyitó elbeszélés kezdőmondatához, közben a beszélő végérvényesen leszámol a családi tablón megjelenőkkel, relativizálva azok valós és elbeszélésbeli életét, sorsát, számot adva az elbeszélő kényszerű kíméletlenségével, amivel a „visszafordíthatatlanul megszűnt létben létezésükkel” megbékélni nem tudó família cselekedeteit kendőzetlenül tárta az olvasó elé, tudván, hogy „elérkezett az időköz és történéseken és cselekedeteken töprengés ideje”. A könyv a műfaji megjelölése ellenére nem kisregény, hanem figyelmesen szerkesztett elbeszélés-füzér, egy alakuló családregény kőkemény magja.

*

Mérey Katalin *Gyertyaláng* című, ugyancsak első kötete is a módosulások észrevétlenül előttünk, köröttünk lévő világára nyit kaput, azokra az idők kezdetétől mindmáig folyton tartó kényszerű és kötelező változásokra mutat rá ez a sajátos hangulatú próza, amelyek végigkísérik az ember létét: az emberiséget, a magyarságét, a kisebbségbe szorult magyarságét, az egyénét, s nem utolsósorban – vagy mindenekelőtt – a zombori családi legendárium lapjait oldalról oldalra rekonstruáló, emlékező, felidéző szerző életét.

A kötet legjobb darabjaiban a történetmondás néhol lírai képektől duzzadva, lomhán hömpölyög, máshol tömönatos utalásokkal csap át más mederbe, az emlékezés ritmusának engedelmessé, s légiessé a beszélő személynét a szereplő és a narrátor megszólalása közötti áthallásokkal. „*Mintha visszafelé múltna az idő*” – tapasztalja a szerző, és csak három nemzedék során kell végigpásztázni a mikrorészletekbe kapaszkodó tekintetének, hogy megbizonyosodjék tépelődése végkövetkeztetésének döbbenetes igazában: „*Élő múltból halott jövő születik*”. Bár a tény emberi ésszel felfoghatatlan: „*Hogy tűnhetünk el ilyen nyomtalanul? Nem tudom, hogyan tűnhet el teljesen egy-két generációval egy egész életforma minden hordalékával együtt.*”

Mérey Katalin írásainak lírai érzelemgazdagsága esetenként, szerencsére ritkán, szentimentalizmussá hígul, és önismétlő konklúziókkal nehezül; a múlt és a jelen között vont párhuzamok akkor is erőteljesek lennének, ha a belőlük levonható tanulságot nem foglalná deklaratív mondatokba – ezek a kiszólások néhol szájbarágon naiv poénokká lesznek.

A *Gyertyaláng* írásai nem novellák, még csak nem is elbeszélések, hanem lírai asszociációs sorok, amiket a gyermeki látószög naivitása tesz poétikussá, lebegővé, tisztává.

A gyermeki látószög viszonylag nagy narratív szabadsággal ruházza fel a múltidéző elbeszélőt: objektivitás helyett szubjektív nézőpontját hitelesíti általa, hangsúlyozza a történetekben való érintettségét, bocsánatot nyer az

asszociációk gyors irányváltásáért, a fragmentált előadásmódért, ugyanakkor módot teremt a legsúlyosabb személyes és kollektív tragédiák elmondására, anélkül, hogy az ítéletosztó, vagy a valóságghú felidéző szerepére kellene váltania és vállalkoznia.

*

Lélekvesztőn című kötetében Németh István megszólítja az olvasóját, miként írja, bár annyira, hogy megüssön benne egy hangot. Ez a hang hosszú kicsengésű, hiszen az önmaga kételyei, csalódásai, sértődöttsége, vívódása fölött *pöszmötőlő* – „mert az ember nemcsak az ujjával pöszmötöl, hanem a szemével, a fejével és néha a szívével is” – ír az olvasó erkölcsi dilemmái fölött is szemlét tart egyben, nemcsak beleélésre, hanem állásfoglalásra is készíti. Nem mondhatom, hogy kényszeríti, mert attól ez a próza sokkal kifinomultabb, simább, gördülékenyebb, ezeken a jegyzeteken nem érezni a kényszerítő szándék izzadságszagát, amitől a kényes olvasó félrekapja az orrát: olyan lélekrobbanások ezek a kisprózák, amelyek észrevétlenül a saját rezgésszámukra hangolják az olvasó érző bensőjét is. A múltba vesző világból Németh István mondatai ugyanis olyan éles kondulású hangokat keltenek, amelyek összetéveszthetetlenül azonosíthatók a lélekarang csendülésével, a kisebbségi sorsba kényszerült vajdasági magyarság nemzethalála fölött csendítenek a *Lélekvesztőn* jegyzetei: az iskolákból kivesző diákok, az emlékezetből kieső szokások, a falvakban elmaradó keresztelők, az előregedő települések fölött, de nem mindezek elsratására, hanem a nyomainkat is eltörölni szándékozó akarások bár ideiglenes elriasztására – írásaiban mintha totemeket állítana a rossz szellemek elűzésére.

Németh István még abba kapaszkodik, amibe lehet: mindenekelőtt a nyelvbe, amit nem csupán írónak tekint elsődleges munkaanyagának és munkaeszközének, végső soron igazi hazájának, hanem magyar, vajdasági magyar emberként is a nyelvben tapasztalja minden kötődésének gyökerét. Írásainak zöme ezért foglalkozik a nyelv védelmével, a keresztény erkölcsi normák megőrzésével, az egészséges szellemiség ápolásával, hiszen vajdasági magyar írónak felelősnek érzi magát minden egyes vajdasági magyarért, akik érdekvédelmében nem a politikai szöszékről intézi beszédeit, hanem eddigi negyedszáz könyvében tett hitet mellette.

*

A világ a huszadik században, az első világháborúval kezdve zavarodott össze, felborult az értékrend, összedől a kialakult hierarchikus elrendezés, relativizálódott a hasznos és a haszontalan cselekedetek sora, elveszett a szép értéke, megszűnt az erkölcs értelme, a háború után rendezetlen sorokban bevonuló győztes szerb hadsereggel az összevisszaság vonult be a Vajdaságba és az életbe – véli a boldog lánykorára emlékező beszélő Tari István *Akarsz egy Jugoszláviát?* című könyvében.

„Regény az életünk. Regény [. . .] Csak azt nem lehet megírni. Nem lehet e'meséni!” – mondja egy másik történetben a bakfis korában Zsablyáról elüldözött, Tóvárosban, Tovariševón élő asszony. Kijelentése meghatározza a kötet célkitűzését, hogy a moslékként összezavarodott huszadik századi világban nyolcvan évet kisebbségben leélő vajdasági magyarságról parciális élmények

rögzítésével megírja ennek az elmondhatatlan regénynek néhány fejezetét. Az elmondhatatlan közösségi történet személyes élettörténetekre, sorsfejezetekre való lebontás útján mégis megírható, a tények, a kiszolgáltatottság, a meghurcolás, a nyomor, a létküzdelem, a veszélyeztetettség, az elnyomás és háttérbeszorítás változatos módszerei, a tömeges kivégzések és szervezett népiirtás: Csúrog, Zsablya, Mozsor, Isterbác esete, a megfelelni akarás általi degradáció, a nyelv- és identitásvesztés, a „senkinek se köllöttünk” ledorongoló tudata, mind tények maradnak. A kötet utolsó története, tulajdonképpen naplóbejegyzése 1999. május 28-án zárul, a szerző könyvében végigkövette a századot, az első világháborút követő trianoni döntés nyomásvonalait, az őshonos magyarság első találkozását a számára idegen, a rendet elutasító világot hozó szerb katonasággal, majd telepésekkel, végül a menekültek hullámaival, a királyi Jugoszlávia eseményeit Sándor király meggyilkolására kihegyezett montázsban felmutatva annak a képmutató kollektív gyásznak a mázsként való lemállását, amit majd a Tito elnök halálát követő újabb szemforgatásban tükröztet vissza, a második világháborút követő szerb megtorlást, majd a gazdasági „jólét” idején az államilag ösztönzött kivándorlásokat, újabb talajvesztéseket, el egészen a múlt század kilencvenes éveit jugoszláv háborúinak, majd az évezredet záró NATO-bombázásoknak az itteni magyarokra való kivetülését. Mindazt a gyászt, fájdalmat, megaláztatást, szenvedést, mellőzést, meg nem értést, el nem fogadást, amit a vajdasági magyarságnak Jugoszláviába való kerülésétől kezdődően el kellett viselnie, túrnie, hogy meghunyászkodó, megmérgezett lelkű nemzetiségként élni tudjon a számára idegen, ellenségeséggel teli világban, „a megbonthatatlan egység országa”-ként aposztrofált államban. Tari István periódusról periódusra haladva tudatosítja a megtorlás és az elfojtás folyamatosságát, ám nem a dokumentálás eszközével, hanem az irodalom adta lehetőségekkel élve dolgozta fel mások és a maga történeteit. Legszívesebben az első személyű közlés lehetőségével él, a történetek átélőjének szavait mintegy „csak” lejegyezve, megőrizvén ejtési sajátosságait és a szerb környezet okozta nyelvromlás megnyilvánulásait, aminek valójában van dokumentáris jellege, ám mégis fróilag szerkesztett szövegekről van szó. Ezen vallomások mellett a kötetben található montázs, levelet, börtönaplót, valamint ihletett novellákat, mint például a címadó történet, amelyben a jelképesse növekvő, Damoklész kardjaként függő kérdés tulajdonképpen a hajdani Jugoszlavia Filter nevű cigarettára szerb nyelvű kínálásának magyar tükörfordítása.

*

Kontra Ferenc *A kastély kutyái* című könyvében előlépett az első szám első személyébe: kimondva vállalja, hogy az írás, akár csak az olvasás, első személyű cselekedet, olvasmányából mindenkinek az marad meg, amit ő tart fontosnak, az íráskor pedig az kerül rögzítésre, amit ez az első személyű, hol rossz vért szülő, hol beleélésre és együttérzésre csábító, de minden esetben a lehetséges történetek kifejtésében közbenjáró figura tart kellően száználmasnak ahhoz, hogy megörökítsék. Kontra Ferenc túl van a regényíráshoz szükséges férfikor kezdetén, van elég tapasztalata ahhoz, hogy a regényírást ne szakmai játékként, stilisztikai erőpróbaként, vagy a határon túlra szakadtak élő emlékezeteként értelmezze, hanem az életét tegye fel rá. A maga életét játssza meg tétként ebben a bizonytalan kimenetelű játszmában, hiszen a kérlelhetetlen

kritika könnyedén lesöpörhetne az asztalról egy olyan könyvet, mint *A kastély kutyái*. Amennyiben képtelen észrevenni benne ezt a tétet, ami lehet, hogy éppen a szerző legjobb kötetévé avatja e szellemi utazás naplóját. Kontra Ferenc megírta gyermekkorát, gimnazista éveit, de novellahősei és regényalakjai mindig mások voltak, valós figurákból formált fiktív alakok, vagy éppen regényben születők. Most egyszerre eltűntek a hősök, eltűnt a cselekmény, csupán a kötetben közölt idegen naplónak van a korábbi Kontra-művekhez hasonlatos története. Itt többé nincs függöny, áldott félhomály, belátni a szerző munkaasztalára, de nem az önreflexív próza gyakran meddő kitárulkozása nyomán, illetve nem a posztmodern köldöknézés csömörétől vezérelve, hanem élesben, egyenesben, vállalván véleményt és gondolatot. Tehát naplószerűen. A könyv ugyanis napló. Hogy minek a naplója, azt már nehéz lenne megmondani. Talán a *Gimnazisták* regényé, talán a szerzőnek ösztöndíjjal Németországban töltött hónapjainak történéseié, talán a NATO-bombázásoknak Újvidéken és Topolyán megélt napjaié? Mindezeké, és több mindezeknél. Egy olyan ember naplója, aki alapvetően értelmiségi, hazája kérdéses, mert születése, iskoláztatása, lakhelye más helyre orientálja, az azonban biztos, hogy magyar anyanyelvű író. Kontra Ferenc naplójában ki meri mondani, hogy nemcsak az erkélyen vad szaporodásnak indult kaktusz és a távoli szupermarketből származó magról sarjasztott avokádó a sors kényének kiszolgáltató, hanem a nemzet testéről leválasztott egyén is, aki laboratóriumi patkányként kénytelen reflexeibe illeszteni a *sehoh se vagy otthon* érzését. El meri beszélni a készülő regényével szembeni személyes frusztrációit, beavat világlátásába, egyszerűen azt mondja, íme, tíz, tizenegy könyv után Kontra Ferenc, úgy, ahogy van, úgy, ahogy élt, akkor, amikor egyikünknek se volt egyszerű az élet.

*

Mi az esszé? Mészáros Zoltán szerint: embernek lenni. Igazi kísérlet, miként az esszé elsődleges jelentése is mondja. Intellektuális szabadság, a társadalmi elvárások által viselésre kényszerített álarcok és pózok levetkezése, a gyermekkor játékaival felnőtt fejjel való újraélése és újraértékelése. Leszámolás a bunkósággal, a képmutatással, a hülyeséggel, a butasággal, a gonosz-sággal, a bunkóság, a kivagyiság, a képmutatás kritikája: a valóság megértésére és legalább elméleti síkú kijavítására tett kísérlet. Mindenképpen morális indíttatású cselekedet, amely az esszéíró álarcstalanságot vállaló kiállásával másokat is igyekszik felmenteni az életünk megváltoztathatatlan alapminőségein nyugvó kényszerű álarcviselés törvénye alól. Őszinte, a jobbítás szándékát magában foglaló kritika, az értelmetlenséggel való leszámolás, a világ általi megszólitottságra való válaszadási kísérlet.

Kísérletek az *Úton a csók felé* esszékötetének szövegei, de nem egy-egy téma megközelítésének, megértésének és választékos megfogalmazásának próbái, hanem az emberi önmegvalósítás mámorító szándékának kielégítése, kérdésfeltevés, ami nem kötelezően jut el a válaszadás logikájához, gyaloglás a válaszkeresés nyomában, ami izgalmasabb és *mámorítóbb* lehet, mint a válasz megelégedése. Embernek lenni, és embernek maradni – ez Mészáros Zoltán legfőbb imperatívusa, ennek elérési útja pedig a kontemplatív gondolkodás nyomán kialakuló alkotói megkérdozettség megválaszolása, a kreatív kételkedés szövegbe öltése.

A szerző felkészültségét illetően kényelmesen elbóklászhatna a tudományos szándékú tanulmány műfajában, de nem ez a célja, hanem a világ vallottjaként választ adni a kor, idő, világ által feltett, a lét szempontjából megkerülhetetlenül fontosnak tűnő társadalmi és egyéni kérdésekre. Nem is sikeredik egyformára minden sétája; gondolatmenete leginkább célirányos, elemző, tépelődő, kérdező, világfaggató, mint például a *Hideg népek, A gyaloglás filozófiája, A hús, a Freddie, Freddie, oh, Freddie!* című, és a kötet szinte minden szövegében, ám előfordul, hogy nem kellően összeszedett, erőltetett újbóli nekifutásoktól fölboruló harmóniájú, ám részleteiben értékes szöveg lesz a peripatetikus kirándulás hozadéka, mint például a *Kohézió City* című írás esetében. Ám úgy kell mindegyik írására tekinteni, mint a saját ritmusát kereső ember kísérletére, aki önmaga belső harmóniáját a csók ritmusában leli meg, vagy éppen a gyalogláséban, ami megállapítása szerint a korunkban időszerűtlen bölcsesség megnylvánulása.

*

Az Újvidéki Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke négy hallgatójának nyújtott megmutatkozási lehetőséget a Forum Könyvkiadó Gemma Könyvek sorozatának 36. darabjában Gerold László szerkesztő, egyébként a Tanszék tanára. A tizenkilencedik századi magyar irodalom négy jelentős szerzője, Kazinczy Ferenc, Kölcsey Ferenc, Petőfi Sándor és Arany János ars poeticaként olvasható költeményeinek irodalomtörténeti értelmezését négy nő fogalmazta meg. A kötet, annak ellenére, hogy a Tanszéken kívüli intézményes megmutatkozást szolgálja, mégis a Tanszék belső munkáját illusztrálja, hiszen, tulajdonképpen szemináriumi dolgozatokat ad közre. A szemináriumi dolgozat kötelező műfaj, minden becsületes egyetemi hallgató tisztességgel utána néz témájának, és igyekszik alapos fogalmazványban beszámolni tapasztalatairól, arra való tekintet nélkül, hogy valaha is vissza kíván-e térni a témakörhöz, ennél fogva ez a kötet nem szavatolja, hogy szerzői, Búrány Ágota, G. Csákvári Hajnalka, Huszta Rózsa és Smit Edit, megmaradnak a tizenkilencedik század magyar irodalmának vizsgálatánál, vagy más esetben a vers-tanban való elmélyülésénél, sőt azt sem, hogy igazából irodalomtörténész vagy kritikus válik belőlük. Ám igaza van a kötetet szerkesztő Gerold Lászlónak, hogy a közölt dolgozatok mindezeket *lehetőségként* tartalmazzák. A dolgozatírók ismerik a tudományos kutatás módszertanát, a szükséges hivatkozási apparátus mozgatójának módját, az érvelés eszköztárát, tudatában vannak a széles körű tájékozódás szükségességének, ami kiváló alap az esetleges későbbi irodalomtörténeti vagy esztétikai tevékenységhez.

A becsülettel megírt, széles körű tájékozódást mutató, alapos dolgozatok időrendi sorrendben tárják fel a romantika egy-egy korszaka vezető írójának művészet- és feladatértelmezését, nyomatékosan hangsúlyozva, hogy a vizsgált versekben és a köröttük fellelhető versegyüttesekben a szerzők már nem a költészetrel szemben megnyilvánuló társadalmi és esztétikai elvárásoknak való megfelelést jelölik meg követendőként, hanem a romantikus kor szellemének megfelelően magukat tudatosítják önértékelő és önbecsülő mércéül – a költői öntudat esetükben már nem szakmai büszkeség, hanem folyamatos kérdezős, önvizsgálat, kétely, a szellem magánya, és végső soron vers- és költészetformáló erő.

*

Amennyiben sikerült kellően elundorodnunk a történelemtudomány eredményeinek vulgáris elferdítésében jeleskedő, a napi politika szintjén megjelenő, hosszú távú stratégiát kiszolgáló interpretációkból, amelyek a magyar és a szerb nép viszonyának alakulását a Vasilije Krestić és Čedomir Popov tevékenysége által kijelölt nyomvonalon alakítják a szerb történelemtudomány „mítoszokra alapozott nemzeti történelemfelfogás anakronisztikus modelljéhez”, bizakodással és felüdüléssel olvashatjuk Őzer Ágnes *Élet és történelem* című könyvét, és azonnal sajnálhatjuk is, hogy ez a könyv szerb nyelven nem olvasható. A bizalmat persze nem az kelti a könyv szerzője iránt, hogy szembefordul a gyomorforgató félremagyarázásokkal, a nemzeti bezárkózással, amely például a Vajdasági Múzeum 1997-es állandó tárlatán oda vezetett, hogy „Vajdaság többnemzetiségű összetétele nem kerül affirmatív elbírálásra, sőt ezt a szerb nemzeti érdeket zavaró tényként kezelik”, hanem a szerző tárgyilagossága, hivatása iránti elkötelezettsége és felelősségtudata. A szerző tárgyilagossága nem csupán Újvidék, és vele egyetemben a tartományban élő népek együttélése történetének, illetve a város művelődéstörténetének fejezetről fejezetre vezető megírásában nyilvánul meg, hanem abban a szándékban is, amivel – a maga példája mellett – Vladimir Čorović, Thim József és Kállay Benjámin munkásságában felmutatja a magyarok és a szerbek viszonyát taglaló történelemkutatás és -írás elfogulatlannak minősülő útját.

*

Nem olyan könyv a filozófus Losonczi Alpár társadalomfilozófiai dolgozatainak *Európa-dimenziók* című gyűjteménye, amit széles jókedvünkben lekapunk a polcra és csak olvassuk oldalait számolatlanul, ennél fogva aligha kínálható a széles olvasóközönségnek. Az ajánlás egyébként se lehetne az én tisztem, hiszen semmi sincs, ami feljogosítana rá, filozófiai ismeretek hiányában csupán laikus olvasóként forgathatom a kultúra, kontextus, kisebbség fogalmi hármását tárgyaló kötetet. A téma ugyan, így, tárgyyszerű hármasságában megnevezve jószerűen ugyanaz, amivel szépirodalmi alkotásaink is foglalkoznak: kultúra, kontextus, kisebbség, csak hogy Losonczi Alpár tudományos dolgozatai a fenomenológia fogalmi rendszerében fogant elméleti munkák, amelyek tudományos olvasatára nem a laikus olvasó hivatott.

Szótára minden esetben a tudósé: akár az Európa-projekció huszadik századi alakulásáról, akár a társadalomfilozófia és politika egymást átfedő területeiről, akár a kortárs tapasztalatok nyomán a kisebbségi kérdésekről szól, vagy éppen jeles fenomenológusok művét közvetíti, ellentmondásosságukra mutat rá, és bírálja őket. Munkájának bírálata annak lesz feladata, aki ugyanazzal a szótárral rendelkezik.

*

Radics Viktória fordításában, a Forum és a budapesti Kijarat Kiadó közös kiadványaként jelent meg Radomir Konstantinović *A vidék filozófiája* című munkája. Ez a fordításkötet letalálat – szakmai szempontból biztosan, azt azonban nem merném megjósolni, hogy hány olvasója lesz. Konstantinović komor egzisztencialista bölcsellete és borotvaéles logikával vezetett költészetértelmezése nemcsak a „kirekesztett” szerb írók bibliája volt, hanem a Symposium-nemzedékek írói és kritikusai is alapműre találtak benne. Hiszen az a

huszadik század második felének szerb filozófiai alapműve, egy létmód kritikája. A megtevesztő magyar cím ugyanis nem az irodalomszociológia által felvetett centrum és provincia viszonyát taglalja, tehát nem helyhez kötött fogalommal foglalkozik, még csak nem is a vidékiességet, a mára már pontosan nehezen meghatározható provincializmust bírálja, hanem a törzsi akolmeleget idealizáló, minden egyedit, egyénit és újszerűt elvető atavisztikus muccsaiságot, bunkóságot elemzi. A szerbül először 1961-ben megjelent könyvnek a páratlan egzisztencialista gondolati alapvetés adja meg időszerűségét, bár létezhet egy aktuális olvasata is, amely a balkániság mibenlétének megértését és a múlt század kilencvenes éveiben folyt délszláv háborúk előrejelzését fedezheti fel a könyvben.

*

A *Mindentől messze* kötet tanulsága szerint Utasi Csaba esszé-, tanulmány- és kritikaírásának két fontos eleme a tökéletes tárgyismeret meg a kötelező kérdésfeltevés. A szerző soha nem indul felkészületlenül szellemi kalandra, nem csupán a szöveg témáját képező mű, életmű ismeretének van birtokában, hanem azon túlmutató vonatkozásokról is tudomása van. Az anyag ismeretében természetesen nem az írásának tárgyát, hanem önmagát fogja vallatóra, kérdéseit magának teszi fel. Számára a konferenciászöveg nem beszámoló, nem pusztá értekezés, hanem újrakérdezés. Leginkább kitetszik ez *A másik Gál László* című szövegéből, de nagyon okosan faggatózik Juhász Ferenc költészete kapcsán, és a rákérdezés nyomán tárja fel, miért hallgatott el és vonult ki az irodalomból Domonkos István. Végső soron az újrakezdő kérdezés vezérelte újabb költészetünk megértése felé, amikor Harkai Vass Éva poézisének tárgyalása során kíváncsisága nem akadt el a költő első kötetének hiányosságai felett, hanem azokon továbbblendítve magát, feltárta a szerző későbbi költészetének értékeit. Ez az utóbbi írása egy másik szempontból is fontos, ugyanis egy bekezdés erejéig felemeli benne szavát a vajdasági magyar irodalomban eluralkodó provincializmussal szemben. A mindent elvárító morális erőzió és az előretörő provincializmus tapasztalatának előrevetítése az Utasi-könyvnek a költészeti és prózai munkákat taglaló fejezetei mögé, a *Kettős kisebbségben* című szakaszára irányítja a figyelmet. Itt a vitázó értelmiségi állásfoglalása nyer megfogalmazást, szemben a vajdasági magyar irodalom jelenét és jövőjét megkérdőjelezők esztétikai és politikai érvelésével. Két dologtól óvja különösképpen irodalmunkat: egyfelől a külső és belső támadásoktól, amelyek ezen irodalom létét és önelvű fejlődését kérdőjelezik meg, valamint ennek az irodalomnak a belső elprovincializálódásától.

*

Silling István *Vallási néphagyomány* című tanulmánygyűjteményének első fejezetében az imák és az imádkozók jellemző jegyeit taglalja, és párhuzamot von a magyar és a délszláv népi imádságok között, a másodikban a népi vallásosságnak a szentekhez kapcsolódó kultuszait sorakoztatja fel, a harmadikban a szakrális terekkel foglalkozik, külön és kiemelkedően a kupuszinai temető néprajzát írva meg, ugyanakkor sorra veszi a kápolnákat és kálváriákat is. A negyedik fejezetben írásos nyomokon járva a szépirodalomtól kezdve a leltárkönyvekig búvárkodva kutatja a népi vallásosság jeleit és jegyeit. A ku-

tató figyelme az imádságok vallási, költészeti és esztétikai, valamint nyelvi vonatkozásain túlmutatva megvizsgálja azokat, akik ezen imádságokat elmondják, kiemelve így a laikus vallási társulatok szociokulturális szerepét és megvizsgálva a kántortanítók, kántorok ténykedését. Szinte természetes, hogy ezt követően érdeklődése azok irányába fordul, akikhez a fohászok szólnak: így lesz vizsgálat tárgyává Szent Anna és Nepomuki Szent János tisztelete, a nyugat-bácskai Jézus Szíve-kultusz társadalomtörténeti vonatkozásai, a szőlőskertek védőszentjeinek vagy a kenyérnek a tisztelete, a kupuszinai kisszombati vigília és az úrnapi körmenet. Következő témakörként önmagából adódik annak a helynek a vizsgálata, ahol az ima, a fohász elhangzik. A szakrális terek vizsgálata során érzékletes tanulmányt írt Silling István a kupuszinai temető néprajzáról, a védőszentkultusz kutatásának keretében a kápolnákról, majd a kálváriákról, végül pedig a népi vallásosság irodalmi lecsapódásait is végigköveti két Herceg-regényben, Bogoboj Atanacković elbeszélésében, Mikó Pál szentföldi zarándokkönyvében, régi vagyonelejtárakban, egyházi jóváhagyás nélkül terjesztett szépekeket tartalmazó füzetekben, az úgynevezett szent ponyvában.

Silling István *Vallási néphagyomány* című tanulmánykötete teljes körű elméleti alapvetése a népi vallásosság kutatásának és tanulmányozásának, sarkalatos munka, amelyben három évtized tapasztalata gyülemllett fel.

*

Zamatos nyelvi csemegéket rejt Penavin Olga posztumusz megjelent könyve, a *Bácskai és bánáti (népi) növénynevek*. Itt van mindjárt a kígyómarást gyógyító *bakszakáll*, a *békabuzogány*, majd a hétköznapibb *békatakony*, a *csákós amaránt*, amit egyaránt neveznek *bárányszaroknak* és *pulykatakony*nak, aztán itt van a *gilisztaűző varádics*, amit valahol *fájdalomfű*nek, valahol *mézvirágnak* hívnak, de melyik író fantáziáját ne indítaná meg a *hunyor* népies elnevezése: *máriaülte gaz*. A népi elnevezések gazdag tárházából megtudhatjuk, hogy a *kankalint* Adán *báránynyelvé*nek, Doroszlón *macskatöké*nek hívják, a *kányacsenge*gűnek Kupuszinán *szenlászlófi* a neve, a *kendert gatyafának* nevezik, a *mizsót* közismert elnevezése a *kódustetű*, a *ricinus* becsületes neve Becsén *lópurgáció*, a kelésre jó *mérges salátáé* pedig *pokolfű*, a *sarkantyúkát* nemes egyszerűséggel csak *kurvácskának* hívják Bácskában. A paraszti névadás zsenialitását bizonyítja, hogy ugyanazt a növényt, a *papsajtmályvát* Bánát egyik területén *istenke kenyereként*, másik vidékén viszont *ördög-pogácsaként* ismerik, csodás mesevilágra nyit kaput a *szöszös pipitér* elnevezése, az *élőhalófű*, ugyanakkor a paraszti világ vaskosságát is élénk varázsolja a *ragadós muhar* magyar-ittabéi azonosítása: *seggeberagadó*, nem beszélve a nem azonosított növények nevének, illetve a növényi részekkel kapcsolatos elnevezéseknek a költőiségéről.

Gondolom, nem istenkáromlás ihletadó forrásként élvezni egy szigorúan nyelvészeti kiadványt. A nyelvészek biztosan mást olvasnak majd ki belőle, de bárki kezébe veheti, a szerző a levonható nyelvi, néprajzi és szociográfiai következtetések zömét a könyv előszavában már levonta, így magyarázatot is fűzött a bácskai és bánáti népi növénynevek szótárához.

*

Pedagógiai segédkönyvnek készült Szóke Anna munkája, a *Volt egy pajta*. Miként az előszövből kiderül, három évtized pedagógiai munkáján alapul a kötet, amit a vajdasági magyar gyermekirodalom népszerűsítésének érdekében arckép, életrajz, műelemzés, példaszövegek sorjázásával szerkesztett. Közli, hogy a gyűjteménybe csupán olyan szövegek kerültek, amelyek átélhetőségét letesztelte a gyerekeken, akiket elsősorban saját világuk érdekel, ami lehet „patetikus” (?), titokzatos, „de ne legyen elvont” – írja, s bizonyára már nem a gyermek világára, hanem az azt megjeleníteni szándékozó írásműre gondol. Aztán az első ajánlás is furcsára sikeredett: Bogdán József *Szeder indája* című gyermekvers-kötetéről azt írja ugyanis, hogy „Óvodásoknak, kisiskolásoknak nem ajánlott”. Aztán egy igencsak furcsa mondattal indokolja is a tiltást: „Versbe foglalt realizmus a kötet egy szubkultúráról, amely nem szívderítő.” (Még a bírált kötet ismeretében se sikerült megértenem ezt a mondatot, mint Brasnyó István „legeltető” írástechnikáját se értem, de azt az állítást se, hogy Kontra Ferenc „novelláinak gyűjteménye [. . .] termékeny évtizedet ölel fel”, de mivel azt se tudom, hogy milyen a „reális világnézet”, nem próbálkozom további terminológiai azonosítással.) A szerző nem adja fel, igyekszik népszerűsíteni azon szerzők gyermekköltészetét is – mint Bogdán vagy Jung Károly –, akiknek verseitől sokan idegenkednek, és ennek érdekében praktikus tanácsokat ad, a nekem leginkább tetszőn azt, hogy a versekkel állandó készenlétben kell lennünk. Erre kiválóan alkalmas a kötet, a pedagógiai felhasználhatóság szempontjából szerkesztett sajtós antológia.

*

Műfajilag ugyan nem, de tematikája kapcsán itt kell említenem Jódal Róza mesekönyvét, *A csokinyuszi három kívánságát*. A hosszabb-rövidebb történetekben az író a családon belül megtörténő eseményekre építi elbeszélését, amelynek főhősei és főalakjai a gyerekek, akik maguk is kénytelenek osztozni a szüleik gondjaiban, mondhatni az élet bizonyos szegmentumait illetően: nevelednek. Valamennyi didaktikus szándék, még ha csak az alapszínek tudatosítására, vagy néhány egyszerű matematikai műveletre is vonatkozzon, átsüt az eleve erkölcsi üzenetet közvetítő történeteken. A mesék ügyesen szövik egybe a modern világ jelenségeit, mint a hitelkártya és a számítógép (hez hasonlatos sokszorosító-kicsinyítő szerkezet) a mesevilág klasszikus elemeivel: a gyerekeket elnyelő tortával, a repülő tojással vagy a beszélő báránnyal. Nem tudom, miként állnak ezzel a gyerekek, számomra azonban még mindig meggyőzőbbek a klasszikus mű- és népmesék.

*

Érzésem szerint Lévay Endre *Holnapvárók* című emlékezéseiben többet hallgatott el a megélt történelem közös nevezőjéből, mint amennyit valójában elmondhatott volna. Az 1934 májusában indult *Híd* első (mindenes) főszerkesztőjének, Lévay Endrének a személyében minden hatalom ellenséget látott. A magyar uralom éppen baloldali, hidas kapcsolatai miatt egzisztenciális ellehetetlenítéssel büntette, rövidre rá pedig, 1948-ban, az Informbűró idején azért került Dévavári Zoltánnal egyetemben Goli otok hírhedt büntetőtáborába, onnan pedig a krekai szénbányába, mert az 1944-ben megjelent első kötetében, a tanulmányokat és naplóföljegyzéseket tartalmazó *Dél kapujában*,

egyetlen mondatban abbéli örömének adott hangot, hogy végre megérhette, hogy nem lesz másodosztályú polgár a saját szülőföldjén. Szétforgácsolódott, de a kor(szakok) diktátuma alatt is kiteljesedő életmű az, amiről Lévay Endre beszélhetett. Beszédmódja azonban – feltehetően a korszakváltások által kikényszerített öncenzúra nyomán – nem teljesen egyértelmű. „Bennem most az öregedő ember éveit hozza vissza az, ami csaknem negyven évvel ezelőtt zajlott” – magyarázkodik a szerző, és ez a mű hitelesítéséhez elegendő, a történelmi hitelességhez azonban aligha. Ám mi a történelem, ha nem a személyes életek sorának valami közös, senkire se érvényes, de mégis jellemző, közös nevezője?

*

Orosz Attila *Egy püspök élete* című munkája tulajdonképpen Ágoston Sándor kórógyi, eszéki, majd csaknem negyven esztendeig bácsfeketehegyi lelkipásztor és püspök életéről írt diplomadolgozata, amit képanyaggal bővítve alakított könyvvé. A fiatal lelkész dolgozatáról a kötet bevezetőjét író Csete-Szemesi István püspök leszögezte, hogy „nemcsak életrajzi leírás vagy egy keresztyéni életút taglalása, hanem a Jugoszláviai Református Keresztyén Egyház göröngyös, hitpróbákkal teljes történetének keresztmetszete is”. Egyháztörténeti munkáról van tehát szó, amelynek szűkebb témája Ágoston Sándornak, a Jugoszláviai Református Keresztyén Egyház, mint a magyarhoni reformáció legkisebb utódegyháza első püspökének szolgálata és életműve. A könyv alapos tudományos kutatás és feldolgozás eredménye, példamutató az egyháztörténeti kiadványok között, csak az utólag beillesztett képanyag magyarázó jegyzetei hagynak kívánnivalót maguk mögött: nem minden esetben azonosítható mindenki a fotókon szereplők közül.

*

Németh Ferenc *A bánáti fényképészet története* egyike a jelentős vállalkozásoknak. Már annál is fogva, hogy a kötet másfél évtizedes kutatómunka eredményét összegzi, de ennél fontosabb, hogy amíg a magyar fotótörténet mintegy 30 bánáti fényképész tevékenységéről tud, addig itt hozzávetőlegesen 160 hivatásos és amatőr fényképészről történik említés, a személyek kétharmada ismeretlen volt mindeddig mind a magyar, mind a jugoszláv fotótörténet számára. Bámulatatos a Németh Ferenc tanulmányai mellett közölt illusztrációs anyag, azt az időt idézi meg, amelyben a bánáti fényképészet története 1848 és 1918 között a vizuális sokszorosítás elsajátításának mámorában a fényírdák lehetőségeit kihasználva megörökítették világunk akkori lakóit. S aligha van elborzasztóbb találkozás annál, amikor egy képről „egy ismeretlen” személy vagy család tekint vissza – ismeretlen, a néhány kivétellezzel szemben elsüllyedt a történelem süllyesztőjében, csak arcma maradt itt, hogy hajdani fotográfusának mesterségét dicsérje. Németh Ferenc tanulmánykötetének sikerült bár a bánáti fényképészek többségének ki- és mivoltát átmentenie a huszonegyedik századba, így a modellek csupán e történelem illusztrációjaként élnek tovább a vizualitással elkápráztatott világunkban.

*

Ezek után, ha bárkinek is kétsége támadna a vajdasági magyar kultúrgyökerek mélyrehatósága tekintetében, lapozza fel Káich Katalin *A nagybecskereki magyar színhátság története és repertórium (1832–1918) I.* című könyvének 421 oldala közül valamelyiket. Ha nem voltak elegendők a fotók, akkor a szövegből részletesen tájékozódhatnak a kultúrigényekről és megmozdulásokról, igaz, egyelőre csak a mai Vajdaságot megelőző, de a maihoz hasonlatosan periferikus – mai szóhasználatban provinciálisnak nevezett periódusban. Káich Katalin monográfiája száznyolcvan év távolából indulva szemléletes képet ad a közönség ízlésvilágáról is, a tizenkilencedik században találva meg a mai közönségnél is ható, az operett, a zenés darab és a népszínmű jellegű előadás iránti igény gyökerét. Az óriási munka befektetését tükröző, több mint nyolcszáz kéziratoldalból összeálló monográfia második része megjelenésre vár.

*

Kalapis Zoltán *Életrajzi kalauz I. (A–Gy)* című ugyancsak a szerzőt próbáló nagy vállalkozások közé tartozik, és kétségtelen, hogy az Ezer magyar biográfia a délszláv országokból alcímű, immár több mint másfél évtizeden át alakuló, sajátos lexikon a délvidéki magyarság azonosságtudatát hivatott szolgálni. Az írók, költők, művészek, politikusok, tudósok „csevegő biográfiái” sorának célja, hogy „erőtéljesen dokumentálja a teremtő magyar szellem jelenlétét a mi tájainkon is: nyelvterületünk déli részén, a peremvidéken”. A lexikon szerzője az ezer lezárt életmű összefoglalásával nemcsak a közismert nagyságok biográfiáit gyűjtötte egybe, hanem olyanokat is elragadott a feledéstől, akik a maguk szakterületén jelentős eredményt értek el, de nevük nem vonult be a köztudatba, esetleg szűkebb szakmai körökben emlékezhetek még rájuk, és ezzel egy be nem fejezhető, csak abbahagyható munkának nyitott teret. A kutatómunkán felül még egy nagy erénye van e munkának: a dokumentálás és szemléltetés mellett a színes, érdekes részleteket is közlő olvasmányos előadásmód.

*

A 2002-es esztendő jó éve volt a Forum Könyvkiadónak: számos új, első-kötetes szerzőt avatott, felfedezett egy kiváló prózaíró és több évtizedes kutatómunkák beérlelésében segédkezhetett. Tulajdonképpen, nagy vonalakban, ezek a könyvkiadás feladatai.